

Előszó

„alkalmam nyílt arra, hogy első könyvemet [...] újraolvassam és gondolatait másoknak megvilágítsam. Ekkor hirtelen olybá tűnt fel a számomra, hogy ama régi gondolatokat az újakkal együtt kellene megjelentetnem”

(Wittgenstein)

Ez a kötet a Debreceni Egyetem Nyelvtudományok Doktori Iskolájához benyújtott és 2012 tavaszán megvédett PhD-értekezésemnek a könyvvé szerkesztett változata. Annak, hogy ez a munka csak most jelenik meg, különös története van.

Eredeti tervem az volt, hogy a disszertáció nyilvános vitáját követően a dolgozatom szövegét – az opponensek szakmai bírálatának figyelembevételén és az ilyenkor szükségszerűen adódó filológiai javításokon túl – jelentősebb tartami kiegészítésekkel adom közre. Akkor úgy fogtam bele a munkába, hogy céloom a kognitív pszichológiához is kapcsolódó grammatikaelméleti fejezet aprólékosabb kifejtése volt. Ez a rész azonban egy idő után kinőtte a neki szánt keretet. Kéziratát a kezemben tartva be kellett látnom, hogy annak terjedelme és a vele járó részletezettség már messze több annál, mint amit akár egy hosszabb pszicholingvisztikai fejezetnek tekinthetnénk. Így ez a munka, amely még a könyvek között is vaskosabbnak számít, „A nyelv grammatikája. A nyelvtudomány és a kognitív pszichológia határán” címmel hamarosan önálló kötetként jelenik meg.

A doktori dolgozatom kiadásának lehetőségén ugyanakkor ez a tény nemigen változtatott. Mi több, amikor a másik könyvem kézírata elkészült, a doktori dolgozatom eredeti szövegét újraolvassva egyenesen az a gondolatom támadt, hogy a két munkát – a köztük lévő kapcsolatot hangsúlyozva – közvetlenül egymás után kellene publikálnom. A két kötet közel egyidejű megjelentetése viszont okafogyottá tette azt, hogy az értekezésemnek a nyilvános vitára benyújtott szövegét jelentősebb átdolgozással publikáljam.

Disszertációm kijelentéseit szakmai szempontból alapvetően most is tarthatónak gondolom. Az első három fejezeten egyéb körülmények között sem módosítanék. Nagyobb változtatásokat és jóval részletesebb tárgyalást csak a negyedik fejezet kapcsán akartam tenni. Ez viszont éppen az a rész, amely időközben a másik könyvem tárgya lett. Jelen kötetből így elvileg ezt a fejezetet akár el is hagyhatnám, gyakorlatilag azonban mégsem mellőzhetem. Ez ugyanis az a rész, amely azt mutatja be, hogy mik az értekezés előző két problémaelemző egység-

gének elméleti-módszertani konzekvenciái, és ezeket hogyan lehet hasznosítani egy újszerű grammatikaelmélet megalapozásában.

Ha pedig ennek a kognitív nyelvtani témájú résznek maradnia kell, akkor az csakis egyféleképpen, még hozzá az eredeti formájában történhet: ennek a fejezetnek a közlése így lehet több puszta redundanciánál, és maga a dolgozat így válhat igazán párjává a másiknak. Azt a grammatikai modellt, amit e kötet negyedik részében mintegy hetven lapon foglalok össze, a hamarosan megjelenő új könyvemben közel négyszáz oldalon fejtem ki, az ittenihez képest jelentős változtatásokkal. Ezen kívül a két munka esetében más a célközönség is, ez pedig más-más olvasói előismereteket feltételez: míg ezt a könyvet nyelvészeknek írtam, a másikat rajtuk kívül még a kognitív pszichológusoknak is szántam. Bár a két dolgozat egymástól függetlenül is olvasható, ezek megítélésem szerint ideális kiegészítései egymásnak. Egyrészt azok a témák, amelyeket ennek a könyvnek a második és harmadik fejezeteiben tárgyalok, alapvetően kimaradtak a másik munkámból. Másrészt a két kötet anyagának összevetése segít még inkább láthatóvá tenni annak az útnak a szakaszait, amire ennek a könyvnek a címe utal, és aminek a következő kötet már egy későbbi állomását jeleníti meg.

Ma, valamivel érettebb fejjel egyes kijelentések tekintetében talán kisebb hévvel, óvatosabban fogalmaznék, mint azt egykor tettem, a kiadást előkészítő munkálatok során ezen az akkorihoz képest mégsem kívántam módosítani. Meglátásom szerint a doktori értekezésemet jellemző „lánglelkűség” egyfelől csupán stílárius jegy, másrészt valamelyest, azt hiszem, alkati tulajdonságom is, ami viszont független a szakmai tapasztalattól. Ezáltal a szövegnek ez a jellemzője szintén része annak az útnak, amit ebben a könyvben elkezdek és a következő kötetben folytatok – ott már megfontoltabban, de továbbra is némi eredendő merészséggel.

*

Ez a könyv tulajdonképpen egy nyelvtudományi „album” abban az értelemben, hogy nem egy nagyon konkrét és szűk témára koncentrálok, hanem a nyelvészet klasszikus problémáit igyekszik felvonultatni, és azokat elemezve valamiféle irányt kijelölni a továbbhaladáshoz. Így a bevezetőn túl a fő fejezeteket két esettanulmány és egy, az ezek tanulásaiból építkező kognitív grammatikai rész adja. Ez a kötet lényegében a három témában készített korábbi, folyóiratokban megjelent publikációimat fűzi fel egyetlen olyan, azokat erősen egybefogó szállára, ami az eddigiekhez képest reményeim szerint egy merőben új olvasatot ad az egyes részeknek csakúgy, mint az egésznek.

A könyv első esettanulmányát, a nyelvészeti szódefiníciók elemzését két cikkem előzte meg (2007, 2008a). A kötetet előkészítő szakcikkek közül a legtöbbet a második esettanulmány anyagából publikáltam: egyet a nyelvújítás és

nyelvművelés helyzetének elemzéséből (2011b), egy másikat a történeti nyelvészet kulcsfigurája, Gombocz Zoltán munkásságának filológiájából (2011e), kettőt a nyelvrokonság témaköréből (2011a, 2012), megint kettőt pedig az újgrammatikus iskola elméletének és módszertanának elemzéséből (2004, 2013). A könyv pszicholingvisztikai részének három előtanulmánya van: ebből az egyik egy rövidebb és sok tekintetben kifejtetlenebb változata a fejezet egészének (2008b), egy másik ezen a témakörön belül a kognitív szemantikai kérdéseket taglalja részletesebben (2011d), míg a harmadik a nyelvtan konnekcionista modelljével foglalkozik (2011c).

Amennyire lazán kapcsolódtak egymáshoz tematikailag ezek a fejezetek egykori cikk formájukban, ebben a könyvben – legalábbis szándékaim szerint – annál erősebben köti össze őket az az elméleti-módszertani keret, amely bemutatásuk alapjául szolgál. A közös szemléletmódot a könyv bevezetője alapozza meg, de ezt jelzik a szöveg belsejében lévő utalások csakúgy, mint az egyes fejezetek élén álló mottók, amelyek egytől egyig a kései Wittgenstein nyelvfilozófiai munkájából (1952/1992) valók. A témák közti kapocs tulajdonképpen nem más, mint az a nyelvészeti megközelítés, amelyet leginkább a „társas-kognitív” jelzőpárral címkézhetünk. Akármilyen nyelvi jelenségről legyen is szó, ennek a könyvnek a kiindulópontja az, hogy a nyelv olyan változatos és változó rendszer, amely begyazódik társas és kognitív kontextusába, ennél fogva a szocio- és pszicholingvisztikai körülmények együttes figyelembevétele nélkül nem is vizsgálható.

Mivel nyelvtudományi doktori disszertációként munkámat a szakértő közönségnek szántam, a szövegben az alapvető nyelvészeti fogalmak magyarázatára nem tértem ki. A kötetben való eligazodást e tekintetben inkább azzal kívántam segíteni, hogy a szöveget most egy név- és tárgymutatóval egészítettem ki, gondolva arra, hogy munkámat oktatási segédanyagként az egyetemi és főiskolai nyelvész hallgatók képzésében is használhatják majd.

Az idézetek eredeti kiemelésait – ha voltak – mindenütt töröltem. Egyrészt az egységesség kedvéért jártam el így, másrészt pedig azért, mert több esetben magam a hivatkozott szövegen belül nem pontosan az adott részletet kívántam hangsúlyozni.

*

Vitathatatlan, hogy ennek a dolgozatnak minden sora mögött ott vannak egykori témavezetőm, jelenlegi kollégám, Kis Tamás gondolatai is. Ha ő nincs, nemcsak ez a munka nem készül el, de valószínűleg nyelvész sem lettem volna: Kis Tamás egyetemi kurzusai voltak azok, amelyek igazán felkeltették az érdeklődésem a nyelvtudomány iránt. Neki tartozom tehát a legnagyobb köszönettel mindazért az ismeretanyagért, amit átadott nekem, továbbá azért a szakmai alázatért

és elkötelezettségért, ami az óráit hallgatva és beszélgetéseink során a nyelvészet iránt szinte azonnal kialakult bennem.

Mindemellett természetesen számos olyan személy van még, akinek szintén hálás lehetek a dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségéért. A Cseresnyési Lászlóval folytatott beszélgetéseinkből általában véve sokat tanultam, amit ezúttal egészen konkrét formában főként a harmadik fejezetben hasznosíthattam. Köszönettel tartozom neki több, a történeti nyelvészet tárgykörébe tartozó klasztrikus szövegrészlet fordításáért is. A könyv szemléletére nagy hatással volt a disszertációhoz kijelölt bizottság három tagja: a szociolingvista Sándor Klára, aki a munkahelyi vitámon volt opponensem, illetve a filozófus Békés Vera és a kognitív nyelvész Szilágyi N. Sándor, akik pedig a nyilvános védés bírálói voltak. Nem véletlen, hogy a könyv hivatkozásai között oly gyakran megjelennek munkáik.

Szinte magától adódott, hogy a kiadás előtt álló szöveg lektorai is közülük kerüljenek ki. Nagyon köszönöm Békés Verának és Szilágyi N. Sándornak egykori opponensi és mostani lektori véleményező munkájukat, dicsérő szavaikat és építő kritikai észrevételeiket egyaránt. Kétségtelen, hogy ez utóbbiak a könyvemnek csak javára váltak. Javaslataikat legjobb tudásom szerint igyekeztem figyelembe venni, és az általuk jelzett pontatlanságokat javítani. A könyv összes fennmaradó szakmai tévedéséért és filológiai hibájáért kizárólag engem terhel a felelősség.

A könyv borítójának megtervezéséért Máty Jánosnak jár köszönet. A szöveg technikai szerkesztésében nyújtott segítségért pedig Kis Tamásnak lehetek hálás.